

Ігор ПЕЧЕНЮК

УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК У РОЗГРОМ АРМІЇ НАПОЛЕОНА

Розповідається про величезний внесок українців у боротьбу із наполеонівською Францією, формування і діяльність українських ополчень у протистоянні із ворогом.

Ключові слова: українці, армія, війна, Наполеон, ополчення.

Рассказывается об огромном вкладе украинцев в борьбу с наполеоновской Францией, формировании и деятельности украинских ополчений в противостоянии с врагом.

Ключевые слова: украинцы, армия, война, Наполеон, ополчение.

The great contribution of Ukrainians in the fight against Napoleonic France is explained, the formation and activities of the Ukrainian militia in opposition to the enemy.

Keywords: Ukrainians, army, war, Napoleon, the militia.

Одна з визначних подій в історії країн Західної Європи кінця XVIII – початку XIX ст. – епоха наполеонівських війн (1796 – 1815 рр.), коли молода французька буржуазія, очолена генералом Наполеоном, почала боротьбу за переділ світу. У 1799 році Наполеон Бонапарт захопив у Франції верховну владу, а в 1804, здійснивши контрреволюційний переворот, проголосив себе "імператором усіх французів". Протягом кількох наступних років він завоював Австрію і Пруссію і фактично став володарем всієї Європи. На шляху до світового панування Наполеона стояли Росія і Англія. Оскільки Англія була острівною державою, а Росія володіла значним європейським простором, через який, у разі успіху, відкривався шлях до Індії – найбагатшої колонії Англії, то головною перешкодою на цьому шляху стала Росія. Наполеон поставив собі за мету завоювати і поневолити її. "Я не можу бути спокійний за свої успіхи в Європі, – говорив він, – поки в Росії кожний рік збільшується на півмільйона дітей"¹. Як виразник інтересів великої буржуазії, він прагнув перетворити Російську державу на колонію буржуазної Франції. Основним у цій боротьбі став похід Наполеона на Росію (1812 р.), названий росіянами "Вітчизняна війна 1812 року".

Готуючись до війни проти Росії, Наполеон мав на меті загарбати її, і, зокрема, Україну для одержання додаткових матеріальних ресурсів. Україна становила для нього значний інтерес у плані політичному як можливий осередок національного руху, спрямований на те, щоб, відторгнувши Україну від Росії, "завдати найсильнішого удару по

могутності Російської імперії". Наполеон уважно вивчав матеріали з історії і тодішнє становище України, намагався навіть через своїх агентів і шпигунів встановити зв'язки із Задунайською Січчю і послав колишнім запорожцям гроші та закликав до виступу проти Росії.

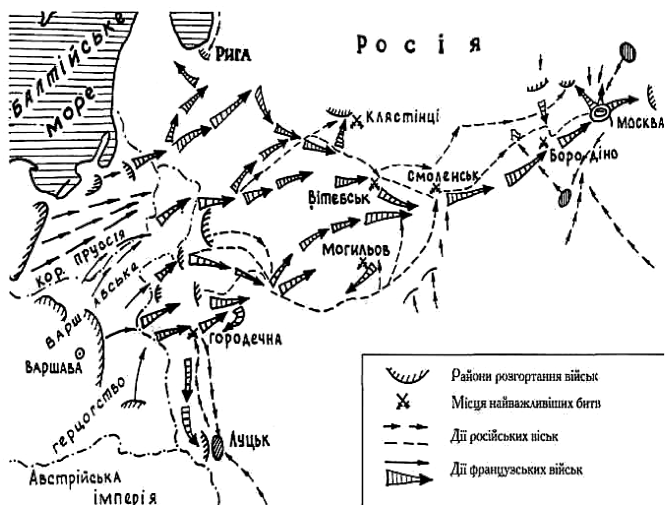
У ході підготовки до війни Наполеон використав воєнно-економічний потенціал підкорених держав, запровадив військову повинність, чим значно збільшив чисельність французької армії. Для вторгнення в Росію була створена Велика армія, яка налічувала 510 тис. осіб. Уже в розпалі війни на територію Росії було перекинуто ще 155 тис. осіб. Артилерія армії Наполеона налічувала 1372 гармати. Збройні сили Росії у 1812 році мали всього 352 тис. осіб і 1600 гармат. Але на головному напрямку дій російських військ було значно менше. У битві під Смоленськом чисельність російської армії становила лише 113 тис. чоловік².

Вночі проти 12 червня 1812 року (тут і далі всі дати подані за старим стилем) французькі війська без оголошення війни, перейшовши р. Німан біля Ковно, вторглися на територію Росії. Наполеон розгорнув свою армію на обширному фронті. Головні її сили, що становили ліве крило, передбачалося скерувати через Ковно на Вільно; поруч з ними мала б наступати центральна група під командуванням Богарне через Сувалки і, нарешті, праве крило – група, очолена Жеромом, – через Белосток на Гродно. Кінцевим пунктом наступу в плані Наполеона була Москва. Він говорив: "Якщо я здобуду Київ, я візьму Росію за ноги; якщо я заволдію Петербургом, я візьму її за голову; зайнявши Москву, я вражу її в серце"³.

Наполеон сподівався легко і швидко розгромити російську армію, відокремити від неї Фінляндію, Прибалтику, Польщу, Білорусію і Україну.

Проте російські війська зірвали ці далекосяжні плани. З перших днів війни в ар'єргарді 1-ї армії діяли бузькі козаки, а також Маріупольський,

Ізюмський і Сумський гусарські полки. 27 і 28 червня при прикритті відходу 2-ї армії відзначився ар'єргард цієї армії, який біля містечка Мир у Білорусії розгромив дев'ять французьких полків⁴. У цих боях відзначилися Київський драгунський і Охтирський гу-

Вторгнення армії Наполеона в Росію

сарський полки. Крім того, у прикритті відходу російських військ брав активну участь Чернігівський драгунський полк.

П. Багратіон здійснив маневр із Слущка через Бобруйськ до Могильова на з'єднання з 1-ю армією. У битві під Салтанівкою поблизу Могильова 2-га армія змусила французів зачинитися в місті, що дало змогу двом російським арміям 22 липня з'єднатися під Смоленськом. У цей час головні сили французьких військ чисельністю 180 тис. чоловік переправилися на лівий берег Дніпра, наступ яких на дві доби затримали з'єднання Д. Неверовського і М. Раєвського. Це сприяло тому, що війська обох російських армій чисельністю близько 120 тис. чоловік зайняли оборону. Потім відбулася запекла битва в самому Смоленську. І. Паскевич запропонував М. Раєвському (командувачу 7-го корпусу) до підходу основних російських сил провести битву не в чистому полі, а в самому місті, нав'язавши французам виснажливі вуличні бої⁵. Вранці 5 серпня французи спробували прорватися до фортеці. Близько 17-ї години французький корпус маршала Даву відтіснив російські війська до міста, але дивізія Д. Дохтурова зупинила наступ французів. Вночі проти 6 серпня ця дивізія переправилася на правий берег Дніпра і з'єдналася з 1-ю армією, яка розпочала відхід від Смоленська слідом за 2-ю армією. 6 серпня французькі війська зайняли фортецю⁶.

22 липня австрійський корпус, з'єднавшись із саксонським, рушив на Волинь. Протягом 30 – 31 липня вони вели бої з російським корпусом генерала О. Тормасова. Ціною значних втрат союзникам французів вдалося прорвати оборону російських військ і витіснити армію Тормасова за р. Стир. На Волині наполеонівські війська захопили Володимирський, Ковельський повіти та частину Луцького. Після цього грабували і знущалися з місцевого населення, завдавши цій території значних збитків.

Основне завдання правофлангових військ Наполеона – заволодіти Україною силами двох корпусів разом з частинами польських військ. Але на початку вересня об'єднані сили 3-ї та Дунайської армій перейшли у наступ і визволили Волинь. Усі спроби окремих з'єднань військ прорватися углиб України були зірвані.

Система комплектування російського регулярного війська здійснювалася рекрутськими наборами. Враховуючи чисельність населення України, а також те, що від рекрутських наборів звільнялися духовенство, купці, дворяни, народи Сибіру, Кавказу, Бессарабії, татари, німці, серби, болгари, греки, мешканці Астраханської та Архангельської губерній, частка українців у російській регулярній армії була значною⁷.

6 липня імператор Олександр I, що знаходився у військовому таборі російських військ під Полоцьком, підписав маніфест "ко всем сословиям и состояниям духовным и мирским". У ньому зазначалося: "Неприятель вступил в пределы наши и продолжает нести оружие свое внутрь России, надеясь силою и соблазнами потрясти спокойствие великой сей державы... Сего ради при всей твердой надежде на храброе наше воинство полагаем мы за необходимо нужное собрать внутри государства новые силы, ко-

торые, нанося новый ужас врагу, составляли вторую ограду в подкреплении первой и в защиту домов, жен и детей, каждого и всех"⁸. У маніфесті цар закликав розпочати створення земських та козачих ополченських полків.

Більшість українців охоче відгукнулася на заклик царя піднятися на війну. Селяни й козаки постачали рекрутів і ополченців, забезпечували армію продовольством і фуражем. На початку війни в західноукраїнських землях, що перебували під владою Австрії, розповсюджувалися прокламації, в яких закликали не брати участі в кровопролитній боротьбі на боці Франції. Селяни і міщани відмовлялися служити в наполеонівському війську, виконувати розпорядження місцевої влади, зривали постачання продовольством та фуражем⁹. В окремих районах діяли повстанські загони, які нападали на невеликі гарнізони і військові транспорти.

Про війну 1812 року Т.Г. Шевченко писав: "Наконец, разрешился от бремени своими чудовищными чадами страшный 12-й год. Как жертва всесожжения, вспыхнула святая белокаменная и из конца в конец по всему царству раздался клич, чтобы выходили и стар и млад, заливать вражескою кровью великий пожар московский. Достиг этот судорожный клич и до пределов нашей мирной Украины. Зашевелилась она, моя родная мать; зашевелилось охочеконное и охочепешее ополчение малороссийское"¹⁰.

Недостатня кількість регулярних військ викликала потребу сформувати ополчення. Для захисту своєї землі в Україні розпочався запис до козачого і земського ополчення. З козачого ополчення Київської, Подільської, Волинської губерній і Тернопільського округу сформовано п'ять кінних підрозділів та ескадрон Херсонських козаків. Енергійно формувалося ополчення в Чернігівській губернії, де за два місяці сформовано 8 піхотних і 6 кінних ополченських полків, що налічували 26 тис. чоловік. У Полтавській губернії за місяць сформовано 4 піхотних і 7 кінних полків ополчення, в які входило 16 тис. чоловік¹¹.

На початку липня розпочався набір у земське ополчення. В Україні воно формувалося в усіх губерніях. Рішучість до боротьби виявило і населення Київської губернії. 29 липня Київський магістрат зібрав представників населення міста для обговорення питання про створення ополчення. У рішенні зборів відзначалося: "...Громадяни міста Києва готові вже прийняти зброю, щоб відбити ворога, і відповідно до кількості населення міста, можуть піших і кінних під назвою реєстрових товаришів зібрати до тисячі воїнів"¹². В цілому на війну 1812 року з українських губерній було мобілізовано за різними даними 60 – 80 тис. ратників¹³, не враховуючи тих, що служили в регулярній армії. Але царський уряд, наляканий масовим вступом до війська кріпаків, обмежив набір ополченців лише Полтавською і Чернігівською губерніями. Другою причиною цього обмеження була нестача зброї та спорядження. Новоросійський генерал-губернатор герцог Рішельє 26 липня 1812 року писав міністрові поліції: "Ополченців доводиться озброювати як хто зможе". Ополчення Чернігівської та Полтавської губерній налічувало 42 тис. ратників, з яких 10 тис. – державні селяни, решта – кріпаки¹⁴.

Маніфест від 18 липня 1812 року про те, що ополчення слід формувати лише в 16 губерніях Росії, припинив приготування до створення ополчення в південних губерніях України, бо події війни не торкнулись безпосередньо цих губерній. Проте кілька сот чоловік, серед них і ратники, зібрані в Херсоні, відмовились повернутися додому, вони твердо вирішили взяти участь у воєнних діях. "...Із числа їх, – повідомляв херсонського і одеського військового губернатора херсонський віце-губернатор 18 серпня 1812 року, – 40 чоловік, не скидаючи мундирів, учора, на здивування моє, з'явившись до мене, слізно, переконливо і з невичерпною упертістю просили залишити їх козаками і в козацькому мундирі з тим, щоб вони були залічені в козачі полки"¹⁵. З цих ополченців був сформований добровольчий загін, який, за ім'ям його командира, дістав найменування "ескадрону Скаржинського".

Крім ополчень, на Україні активно створювались козачі частини. На Київщині і Поділлі формувалось "українське козацьке військо", на Полтавщині і Чернігівщині – "козачі полки", на Волині та в інших прикордонних губерніях – "сторожа лісних наглядачів". Велика заслуга у формуванні "українського козацького війська" належить київському військовому губернатору Милорадовичу, одному з учнів Суворова. На Київщині і Поділлі були сформовані і повністю споряджені 4 козачі полки. Командир окремого корпусу Дунайської армії генерал Сакен відзначав, що українські козачі полки перебувають у "дуже доброму стані, незважаючи на швидке їх формування". У той самий час успішно формувалися козачі полки в Полтавській і Чернігівській губерніях. За офіційним розпорядженням, слід було призвати з кожних 100 ревізьких душ одного пішого рекрута, а з ініціативи населення набір провадився з розрахунку чотири чоловіки на 100 ревізьких душ, причому надалі воно зобов'язувалось давати до 8 чоловік.

Народ, за свідченням І.П. Котляревського, "вступав у козаки з задоволенням, охоче і без найменшого суму", чого не було ніколи при проведенні звичайних рекрутських наборів. Кількість бажаючих вступити в козачі полки в п'ять разів перевищила найбільший рекрутський набір, що провадився адміністративним порядком. Малоросійський генерал-губернатор Лобанов-Ростовський, відзначаючи патріотизм українських козаків, писав в одному з офіційних листів, що вони замість 4500 чоловік, яких від них лише можна було чекати, зобов'язалися тепер озброїти 18 000, а якщо треба буде, всі готові виступити, одностайно заявили: "Хай тоді і батько йде". У цьому ж листі повідомлялося, що "450 000 і народу... сповнюється новим... усердя до того, що кожного легше вбити, аніж перемогти"¹⁶.

Раніше за інших почали свою бойову службу деякі загони чернігівського ополчення і окремі чернігівські козачі полки. Чернігівське ополчення, в рядах якого перебувало кілька десятків тисяч воїнів, стало резервом для білоруських гарнізонів і надавало їм значну допомогу. У Мозирі, Бобруйську, Пінську в гарнізонах фортець були чернігівські і бузькі козачі полки.

До складу т. зв. Мозирського корпусу входили 2-й Чернігівський коза-

чий полк, команда 4-го Чернігівського полку і 100 бузьких козаків. Всі вони брали участь у боях з ворогом. 2-й Чернігівський козацький полк проявив свою бойову мужність, обороняючи місто Пінськ і його фортецю від переважаючих сил супротивника. Уміло маневруючи, відступаючи і наступаючи, гарнізон Пінська в складі 350 козаків і егерів, на чолі з начальником гарнізону полковником Потрясовим, успішно витримав атаку 5 тис. ворожих піхотинців і кавалеристів з 10 гарматами, втративши в кілька разів менше вбитими і пораненими, ніж ворог.

Крім козачих частин, в армію були призвані "лісні наглядачі" прикордонних західних губерній, в яких армія мала велику потребу, бо це були надійні інформатори і провідники. У той час, коли чернігівські козацькі полки і ополченці обороняли північно-західні кордони України, на Волині цю функцію виконував корпус Сакена, до складу якого входили українські козацькі полки, сформовані на Київщині і Поділлі, а також херсонський загін ополченців. Вони охороняли кордони Білорусії й України, стежачи за діями корпусів Шварценберга і Реньє, які входили до складу французької армії.

Крім того, українці ще й значними матеріальними пожертвами підтримали війну. З цією метою зібрано сотні тисяч карбованців і різні цінності на придбання обмундирування для козацьких полків і ополчення, на купівлю коней, фуражу та продовольства¹⁷.

З частин Чернігівського ополчення в кінці серпня – на початку вересня був сформований кордонний рубіж від с. Ключи Городнянського повіту до с. Осадчини Остерського повіту. У жовтні "друга половина" ополчення Ніжинського повіту отримала наказ "выступить в Остерский повет для содержания кордонного пути по реке Днепру". У цей час "перша половина" ополчення квартирувалася в Житомирі. Загалом кордонний рубіж для захисту від вторгнення на територію України правого флангу французьких військ простягнувся майже на 800 км¹⁸.

Після відступу російської армії до Доробужу, Царьово-Займища (план Баркляя-де-Толлі) і Москви її головнокомандувач М. Кутузов (призначений на цю посаду 8 серпня) змушений був продовжувати відступ. Але на вимоги армії і громади вирішив дати генеральну битву, обравши для її проведення поле під Бородіно.

Генеральній битві передував бій за Шевардинський редут (26 серпня), що дав змогу російським військам виграти час для завершення інженерно-польових робіт на основній позиції "батарея Раєвського". На початок битви на вихідних позиціях зосереджено 135 тис. вояків французького війська¹⁹, за іншими даними 130 тис. чоловік і 587 гармат²⁰. Російська армія мала 120 тис. особового складу²¹, за іншими даними 127 тис. чоловік і 640 гармат²².

27 серпня російська армія зайняла бойову позицію, в якій у першій лінії була розташована піхота, в другій – кіннота, а в третій – резерви. Наполеон вирішив завдати головного удару по с. Семенівське та Курганній висоті, де розташувалася "батарея Раєвського", ще одна частина сил

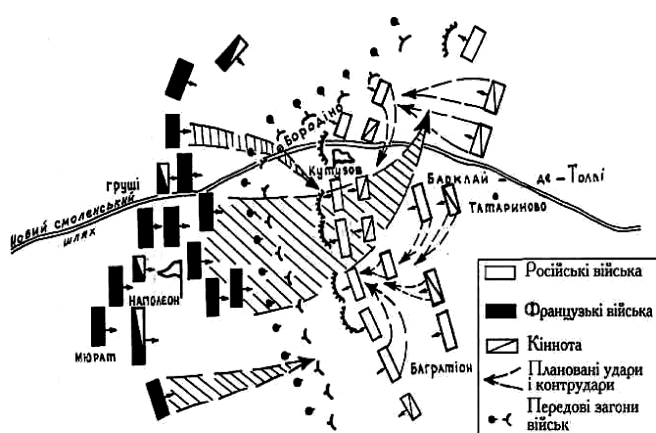
мала діяти в напрямку с. Бородіно.

Бородінська битва розпочалася вранці 28 серпня. Війська Богарне діяли проти правого флангу російських військ і захопили с. Бородіно. Але далі корпус Богарне не пройшов і зайняв вигідне

положення для атаки центрального редуту, що увійшов в історію під назвою "батарея Раєвського"²³. Основні бойові дії розгорнулися в районі курганної батареї генерала М. Раєвського і на Семенівських та Багратіонових флешах. Близько 6-ї години розпочалася атака головних сил Наполеона на Багратіонові флеші. Через 6 годин безперервної лобової атаки ціною значних втрат французи оволоділи укріпленнями. Дві атаки корпусу Богарне на "батарею Раєвського" були відбиті. При підготовці до третьої вирішальної атаки на "батарею Раєвського" французи зосередили 300 гармат і близько 35 тис. свого війська. Завдяки двогодинній затримці повторної атаки на "батарею Раєвського" Кутузов перегрупував свої сили. Лише о 14-й годині французи повели нову атаку на батарею, і після запеклого бою російські війська змушені були відступити. Опівдні кавалерія генерала Ф. Уварова та козаки отамана М. Платова завдали удару по лівому флангу французьких військ і викликали там паніку. Це дало змогу М. Кутузову підтягти підкріплення.

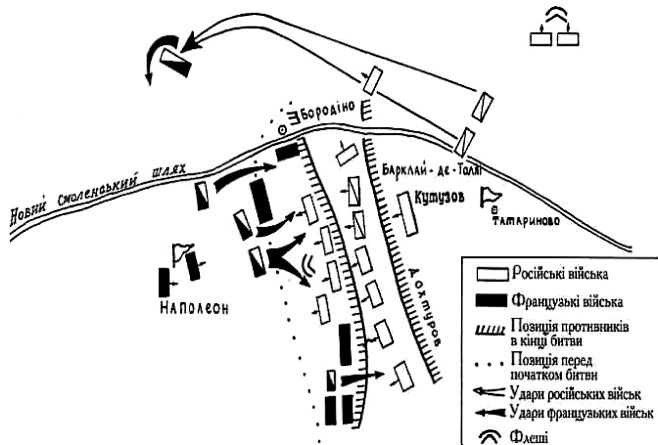
О 18-й годині російська армія після перегрупування зайняла нові позиції біля с. Горки і артилерійським вогнем завдала супротивнику значних втрат (58 тис. чоловік, серед них 47 генералів і 1500 офіцерів)²⁴. Побоюючись переходу російських військ у контратаку, Наполеон відвів свої війська на початковий рубіж. Російські війська через відсутність резервів і значні втрати (44 тис. чоловік, у т. ч. 23 генерали)²⁵, змушені були відступити за Можайськ, а пізніше – на військовій раді у Філях М. Кутузов прийняв нелегке рішення – залишити Москву. Втрати російської армії становили близько 58 тис. чоловік. Французька армія втратила більш як 50 тис. чоловік²⁶.

Багато українців героїчно билися на Бородінському полі, перебуваючи у рядах регулярної російської армії. У битві на Бородінському полі рядові Охтирського гусарського полку Знахаренко, Шкода та інші, як свідчать документи, "раніше за всіх врізались у ворожі колони і тим показали

Позиції військ перед Бородінською битвою

приклад мужності своїм товаришам". Рядовий цього самого полку Воздоба з винятковою хоробрістю і мужністю захопив у полон двох ворожих солдатів. Ці воїни за подвиги, виявлені в Бородінському бою, були нагороджені орденами. Рядові Чернігівського драгунського полку Т. Харченко, С. Шило, П. Мелешко, М. Власенко на чолі з унтер-офіцерами Привадовим і О. Дригою "першими скочили на батарею" і, "порубавши канонерів, повернули гармати проти ворога". Солдати цього ж полку Хобенко і Косьяненко "з унтер-офіцером Обіженком першими врізались у ворожу піхотну колону, почали рубати й тим показали приклад мужності своїм товаришам". У критичний момент Бородінської битви, коли французькі війська форсували р. Колочу і створили загрозу правому флангу російських військ, полковник егерського полку Карпенко, очоливши своїх воїнів, контратакою відкинув ворога назад за р. Колочу. Бійці Київського драгунського полку Я. Колесник, О. Складюк, І. Синиця та І. Козлюк відбили захоплені супротивником російські гармати. Захищаючи с. Семенівське, великих втрат зазнали Таврійський і Волинський піхотні полки, які не пропустили через свої позиції французьку піхоту. 8 полків, в яких воювала більшість українців, входили до складу 12-тисячного угруповання, що героїчно обороняло Шевардинський редут. Сумський і Маріупольський гусарські полки у складі 3-го кавалерійського корпусу героїчно захищали позиції поблизу с. Семенівське²⁷.

Позиції військ наприкінці Бородінської битви

Російські війська, здійснивши фланговий марш-маневр на південь, зупинились біля с. Тарутіно. Цей відступ створив сприятливі умови для поповнення військ людськими та матеріальними ресурсами і підготуватися до контрнаступу. Спроба Наполеона вступити в переговори з російським урядом успіху не мала, тому він наказав залишити Москву і рушити в Україну через Калугу, де сподівався захопити продовольчі склади російської армії, що давало б йому змогу матеріально забезпечити свої війська. Крім того, просування Україною імітувало б новий наступ, що змусило Австрію і Польщу активніше надавати допомогу французькій армії. Проте ця спроба була рішуче відкинута Кутузовим. Станом на 18

жовтня армія Кутузова налічувала 97 112 чоловік і 622 гармати, а армія Наполеона – 110 тис. чоловік. Для того, щоб зірвати наміри Наполеона, потрібна була легка кіннота, козаки²⁸.

Сформоване в 16 центральних губерніях Росії, а також у Чернігові й Полтаві ополчення стало надійним резервом для поповнення армії. Українські козачі полки і ополчення відіграли значну роль у контр-наступі російської армії. Ще наприкінці вересня – на початку жовтня, за розпорядженням М.І. Кутузова 9 полтавських козачих полків виступили на Калугу, щоб разом з донськими козаками вести активну розвідку і прикривати Калужську дорогу. Частина полтавських козаків звідси направили на охорону лінії зв'язку між військовими частинами, розташованими по кордонах Мінської, Могилівської і Київської губерній. Дочекавшись виходу французьких військ із Москви, М. Кутузов чітко визначив напрямок їх руху, вчасно перегрупував свої війська, призначив розвідувальні пікети на Малоярославську дорогу (6-й Полтавський козачий полк, яким командував М. Свічка) і 12 жовтня примусив французькі війська в битві під Малоярославцем повернути з Калужської дороги на спустошену Смоленську.

Після цього головним завданням російського командування було утримання французьких військ на зруйнованому війною шляху і подальше їх знищення. З цією метою головні сили російської армії рухалися паралельно прямуюванню супротивника, що відступав, а частина військ завдавала ударів по його колонах. М. Кутузов планував остаточно розбити французьку армію на березі р. Березина. Для виконання цього плану до Борисова рухався з півночі корпус під командуванням П. Віттенштейна, а з півдня – армія під командуванням адмірала П. Чичагова (загальна чисельність понад 55 тис. чоловік). Але цей блискучий задум був виконаний лише частково: Наполеон із частиною армії 16 листопада встиг переправитись через річку раніше, ніж російські війська, які мали оточити французів. За деякими джерелами відомо, що через р. Березину, втікаючи до Вільно (Вільнюс), переправилося близько 60 тис. французів (беззбройних, поранених і хворих). По дорозі між Березиною і Вільно від морозів та голоду загинуло понад 40 тис. солдатів армії Наполеона. У бою під Вільно унтер-офіцер Маріупольського гусарського полку М. Паламаренко під час навалної атаки на 9-й французький кірасирський полк захопив його бойовий прапор²⁹.

Багато подвигів здійснили воїни Охтирського гусарського, Чернігівського, Київського та Харківського драгунських полків регулярної російської армії. М.І. Кутузов високо цинив дії козачих полків і ополчення, що постали на Україні.

Павло Васильович Чичагов

Під час відступу наполеонівських військ у їхньому тилу активно діяли партизанські загони та ополчення, у т. ч. й сформовані в Україні. Стратегічний план контрнаступу вимагав керівництва селянською боротьбою та кращої організації партизанського руху. Тому поряд з селянськими партизанськими загонами командування російської армії організувало спеціальні загони регулярної армії, які застосовували партизанську тактику і діяли спільно з селянськими партизанськими загонами. Завдяки цьому діяльність селянських партизанських загонів набула стратегічного значення. З частин регулярної російської армії (19-й егерський і мариупольський гусарські полки) та 3-го і 9-го Полтавських і 2-х донських козачих полків створений летучий корпус "для дії прямо на Смоленськ" під командуванням генерал-ад'ютанта А. Ожаровського, що успішно воював на шляху до Смоленська, біля сіл Хмара і Красне. Партизани в тилу ворога знищували продовольчі бази та склади, руйнували дороги, нападали на обози. 9-й Полтавський полк, яким командував майор Товбич, лише в одному з боїв у Смоленській губернії захопив у полон близько тисячі солдатів і офіцерів. Героїчно вели партизанську боротьбу ополченці з Київщини та інших губерній України³⁰.

У жовтні українське земське ополчення, маючи в авангарді загони бузьких і чернігівських козаків, одержало завдання разом з частинами російських військ оволодіти Могильовом – головним опорним пунктом супротивника на півдні Білорусії. 19 вересня група козаків біля с. Юрєнєва підірвала французький пороховий склад. 4 жовтня 1-й Бузький козацький полк атакував обоз неприятеля під Вязьмою, внаслідок чого французи втратили 800 чоловік. Хоробро воювали бузькі козаки і в інших боях на шляху відступу противника, за що 1-й Бузький козацький полк нагороджений прапором "За хоробрість". Багато козаків було відзначено орденами і медалями, а сотник Ситников отримав золоту шаблю. 2 листопада українське ополчення перейшло у наступ. У боях під Сверстним, Журавичами, Пропойськом та Биховим ратники здобули перемогу над ворогом. Бій за Журавичі, де знаходилося дві тисячі французьких солдатів, тривав три дні. Командир ескадрону Чернігівського козацького полку О. Демченко у бою за Бихів повів свій загін на колону супротивника і повністю знищив її. За бойові заслуги 14 козаків цього полку були нагороджені медалями³¹.

Довгий і героїчний бойовий шлях пройшов прославлений партизанський загін на чолі з Денисом Давидовим. Українці билися у цьому загоні проти французів, відстоюючи незалежність Батьківщини. У списках кращих людей загону знаходимо прізвища Скрипки, Колядки, Маципури, Фороста, Крутя, Куценка, Приймака та інших. Наприкінці жовтня – на початку листопада 1812 року об'єднаний загін у складі 1-го, 2-го і 3-го козачих полків, сформованих на Київщині і Поділлі, а також Донського козацького полку Ісаєва форсував р. Буг і здійснив рейд по території, зайнятій ворогом, здобувши вагомі перемоги під Лосицею, Мезеричами та ін.

30 грудня відбувся бій під м. Венгеровим. "Ворог мав велику перевагу перед російським загоном щодо артилерії і піхоти, – свідчить учасник бою, – а росіяни не мали ні того, ні іншого, але, при всьому цьому, честь і слава росіянам, перемога на їхньому боці. Ворог зазнав цілковитої поразки і швидко тікав. Українські козаки, не даючи йому (ворогові) зупинитися, врізалися в колони, рубали, кололи і брали в полон"³².

У ході війни із числа рядових козаків та ополченців виявилися талановиті організатори партизанського руху. Так, колишній солдат Київського драгунського полку Є. Четвертак, який брав участь у війні з Францією, у перші дні війни 1812 року потрапив у полон, але вже на четвертий день утік. У селах Задково і Басмани Смоленської губернії він організував партизанський загін, який налічував до 300 воїнів. Партизани на чолі з відважним солдатом нападали на невеликі французькі гарнізони, знищували транспорти, руйнували дороги і мости. Партизани контролювали значну територію. Цей партизанський загін знищив близько 1000 солдатів і офіцерів супротивника, захопив 4 гармати, 18 фургонів з продовольством і боезапасами. Після приходу російських військ Є. Четвертак повернувся до свого полку, з яким пройшов бойовий шлях до Парижа. Успішно вели боротьбу з ворогом й інші організатори та керівники партизанського руху – вихідці з України. Серед них були Й. Личенко, Ф. Потапов, І. Галченко, С. Єремеєнко та ін.³³

Деякі українські козацькі полки і ополчення брали участь у переслідуванні ворога за межами Росії: 3-й козацький Чернігівський полк був у Франкфурті, а потім у Франції; 4-й козацький Чернігівський полк – у Гамбурзі; 5-й полк брав участь в організації летучої пошти в корпусі адмірала Чичагова³⁴.

Отже, Велика армія Наполеона внаслідок правильно обраної тактики боротьби з боку російської армії та вдалої партизанської війни була блокована, зазнала значних людських і матеріальних втрат. Хоча на початковому етапі війни вона і мала значні переваги, успішно проводила наступи на території Росії, врешті-решт зазнала нищівної поразки. У ході війни, яка викликала велике піднесення патріотичних почуттів і національної самосвідомості, українці взяли активну участь проти "непереможної" армії Наполеона, перед силою якої не встояла вся Європа. Російська армія виявила зразки хоробрості й мужності, показала взірці тактичного воєнного мистецтва: маневри резервами, вдале використання кавалерії і артилерії, активну оборону. Наполеон не зміг розгромити російську армію і вперше в житті не зумів перемогти в генеральній битві. "З усіх моїх битв, – писав він пізніше, – найжахливіша та, яку я дав під Москвою. Французи показали себе гідними здобути перемогу, а росіяни – бути непереможними". Українці мужністю і самопожертвою спільно з іншими народами Російської держави відстояли її незалежність.

ПРИМІТКИ

- 1 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. / За ред. члена-кореспондента АН УРСР, проф. І.О. Гуржія. – К., 1970. – С. 125.
- 2 Рибак М.І. Воєнна історія: Підручник / М.І. Рибак. – К., 1999. – С. 134.
- 3 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 126.
- 4 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 134.
- 5 Польза, честь и слава. Генерал-фельдмаршал И.Ф. Паскевич (1782–1856). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruscadet.ru/names/cadets/military/patskev.htm>.
- 6 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 134.
- 7 Там само. – С. 134 – 135.
- 8 Лейберов О. Ніжинський піхотний полк земського ополчення у російсько-французьких війнах 1812–1814 років / О. Лейберов // Військова історія Середньої Наддніпрянщини: Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції / Під заг. ред. В.В. Карпова. – К., 2012. – С. 203.
- 9 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 136.
- 10 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 126.
- 11 Там само; Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 136.
- 12 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 126.
- 13 Там само; Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 136.
- 14 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 136.
- 15 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 127.
- 16 Там само.
- 17 Там само. – С. 128 – 129.
- 18 Там само. – С. 128; Лейберов О. Зазнач. праця. – С. 204 – 205.
- 19 Військово-історичний календар: 2002 / Упоряд. А. Губар, В. Корнелюк, А. Ткачук та ін. – К., 2002. – С. 133.
- 20 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 136.
- 21 Військово-історичний календар: 2002 / Упоряд. А. Губар, В. Корнелюк, А. Ткачук та ін. – С. 133.
- 22 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 136.
- 23 Військово-історичний календар: 2002 / Упоряд. А. Губар, В. Корнелюк, А. Ткачук та ін. – С. 133; Польза, честь и слава. Генерал-фельдмаршал И.Ф. Паскевич (1782–1856). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruscadet.ru/names/cadets/military/patskev.html>.
- 24 Військово-історичний календар: 2002 / Упоряд. А. Губар, В. Корнелюк, А. Ткачук та ін. – С. 134.
- 25 Там само.
- 26 Польза, честь и слава. Генерал-фельдмаршал И.Ф. Паскевич (1782–1856); Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 137.
- 27 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 128; Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 138.
- 28 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 138.
- 29 Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия: 2010. – Москва: Мультипортал КМ.ру. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: PC.DVD.Rom@<http://www.regi.info>; Польза, честь и слава. Генерал-фельдмаршал И.Ф. Паскевич (1782–1856); Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 138.
- 30 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 129; Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 140.
- 31 Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 139.
- 32 Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 130.
- 33 Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия; Рибак М.І. Воєнна історія. – С. 140.
- 34 Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия; Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця XIX ст. – С. 130.